

*Белей С.І.,
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри туризму та економічної теорії,
Буковинський державний фінансово-економічний університет*

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗМІСТУ ДЕФІНІЦІЇ «СІЛЬСЬКА ТЕРИТОРІЯ»

Анотація. У статті проведено аналіз чинних нормативно-правових та законодавчих актів щодо уніфікованого визначення поняття «сільські території». Досліджено наукові підходи до формування дефініції «сільська територія».

Ключові слова: сільські території, сільські населені пункти, сільський розвиток.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Сучасний етап розвитку аграрного сектору економіки України характеризується процесами глобалізації та євроінтеграції, що обумовлюється загостренням конкуренції на світовому та внутрішньому ринках сільськогосподарської й продовольчої продукції, лібералізацією зовнішньоекономічної діяльності, створенням транснаціональних корпорацій. Глобальні тенденції є об'єктивно закономірними та потребують знаходження адекватного інструментарію для адаптації у внутрішньому економічному середовищі країн. Це вбачається передумовою до формування методологічних і прикладних засад соціально-економічного розвитку сільських територій. Такі умови вимагають переосмислення сутності і завдань політики розвитку сільських територій, оскільки функціонування аграрного економіки в умовах глобалізації та євроінтеграції характеризується суттєвими системними особливостями і структурними зрушеннями.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з даної теми, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Вагомий внесок у дослідження сутності дефініції «сільська територія» внесли вітчизняні вчені О. Бородіна, М. Барановський, В. Єрмоленко, А. Лісовий, М. Малік, О. Павлов, В. Юришин та інші. Незважаючи на те, що поняття «сільські території» є широко обговорюваною проблематикою, досі цей термін не має чіткої дефініції, ідентифікації та класифікації, що неприпустимо для наукового дослідження, оскільки об'єкт та предмет дослідження є поняттям незрозумілим. Відповідно невизначеність у трактуванні сутності дефініції «сільська територія» є перешкодою до формування дієвих інструментів розвитку аграрної економіки.

Метою статті є дослідження чинної нормативно правової бази та наукових підходів до формування дефініції «сільська територія».

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Відповідно органічною основою сільського розвитку є розвиток сільських територій, який а своєю природою є складним і багатограним процесом. Сільські території забезпечують продовольчу безпеку країни та роблять свій внесок у її експортний потенціал. Однак на сьогоднішній день відсутня чітка системна впорядкованість концепції та науково-організаційних засад

розвитку сільських територій, фундаментом яких, безумовно, є з'ясування сутності поняття сільських територій.

У головному документі держави – Конституції України [1] не наведено визначення сільських та міських населених пунктів, лише в ст. 132-133 зазначається, що територіальний устрій України ґрунтується на засадах єдності та цілісності державної території, поєднання централізації і децентралізації у здійсненні державної влади, збалансованості і соціально-економічного розвитку регіонів, з урахуванням їх історичних, економічних, екологічних, географічних і демографічних особливостей, етнічних і культурних традицій. Систему адміністративно-територіального устрою України складають: Автономна Республіка Крим, області, райони, міста, райони в містах, селища і села.

Віднесення населених пунктів до певних категорій адміністративно-територіальних утворень знаходимо лише у «Положенні про порядок вирішення питань адміністративно-територіального устрою Української РСР», яке було затверджено Указом Президії Верховної Ради Української РСР «Про порядок вирішення питань адміністративно-територіального устрою Української РСР» 12 березня 1981 року [2], де зазначено, що населені пункти, які є на території Української РСР, поділяються на міські і сільські.

У Законі України «Про стимулювання розвитку регіонів» [3] вперше в ст. 1 надається визначення поняттю «регіон», який трактується як територія Автономної Республіки Крим, області, міст Києва та Севастополя і лише зазначається, що сільський район – район, в якому частка зайнятих у сільському господарстві перевищує частку зайнятих у промисловості.

У нормативно-правових та законодавчих актах немає уніфікованого визначення поняття «сільські території», а відомі визначення недостатні для однозначної ідентифікації об'єкта дослідження. Так, у проекті Закону України «Про планування території інфраструктури сільської місцевості» від 07.04.2005 р. подано таке визначення: сільська територія – це територія, на якій частка сільського населення у його загальній чисельності перевищує 15–50%. Далі йдеться про поділ сільської території на чітко виражену сільську місцевість (частка сільського населення у його загальній чисельності перевищує 50%) та сільську місцевість (частка сільського населення становить 15–50% чисельності усіх жителів) [4].

У Розпорядженні Національної комісії регулювання електроенергетики «Про надання ліцензіатами інформації за формою моніторингу показників якості послуг у I півріччі 2009 р.» від 18.12.2008 р. прописано, що сільська територія – це територія, що належить до сільського населеного пункту відповідно до адміністративно-територіального устрою України станом на 1 січня звітного року [5].

Згідно з Наказом Держкомстату «Про затвердження інструментарію щодо складання кварталних списків житлових будинків і списків сільських населених пунктів для проведення

пробного перепису населення 2010 р.» від 20.08.2010 р. сільський населений пункт – це населений пункт неміського типу, що зареєстрований в Класифікаторі об'єктів адміністративно-територіального устрою України (КОАТУУ), переважна кількість жителів якого зайнята у сільському господарстві.

Подібним за інтерпретацією до цього терміну є визначення сільської місцевості – територія, що знаходяться за межами міст і є зазвичай зонами сільськогосподарського виробництва та сільської забудови у Законі України «Про сільськогосподарську дорадчу діяльність» № 1807 [6].

Рівнозначне використання термінів сільська місцевість і сільські території також зустрічаємо в указі Президента України «Про державну підтримку підготовки фахівців для сільської місцевості» від 19 березня 1999 р. № 262/99, постановах Кабінету Міністрів України «Про переселення сімей у сільську місцевість та організований набір працівників» від 11 жовтня 1991 р. № 253 та «Про затвердження Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року» від 19 вересня 2007 р. № 1158, у розпорядженні Кабінету Міністрів України від 30.12.2015р № 1437-р «Про схвалення Концепції Державної цільової програми розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року» [7-10].

Аналізуючи норми Земельного кодексу України ми взагалі не зустрічаємо термін «поселення» [11].

Інше різногалузеве законодавство досить стримано використовує зазначене поняття «сільські поселення». Зокрема, термін «сільські поселення» зустрічаються без розкриття їх змісту в тексті Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 19 вересня 2007 р. № 1158 [12].

Сільські поселення і сільські населені пункти прямо розглядаються як тотожні поняття та розкриваються у будівельному законодавстві [13].

Що стосується терміну «сільська територія», то він розкривається у проекті закону про сільське господарство і визначається як сукупність сільських населених пунктів і прилеглих до них сільськогосподарських угідь (земель), історично сформована в законодавчо визначених межах, що поєднує в собі адміністративно-територіальну (села, сільські поселення, сільські ради) та територіально-функціональну (сільськогосподарське виробництво, переробка продукції, її зберігання і реалізація) приналежність щодо створення належних умов праці і проживання населення та забезпечення продовольчої безпеки країни [14].

Слід зазначити, що без розкриття змісту в тексті термін «сільські території» зустрічаються у розпорядженні Кабінету Міністрів України від 3.02.2010р N 121-р «Про схвалення Концепції Державної цільової програми сталого розвитку сільських територій на період до 2020 року»[15].

Доцільно також відмітити, що чинне законодавство України рівнозначно поряд з поняттями «сільські території» і «сільська місцевість» використовує термін «сільський район», зокрема у Законі України «Про стимулювання розвитку регіонів», сільський район - район, в якому частка зайнятих у сільському господарстві перевищує частку зайнятих у промисловості [16].

Отже, у чинних нормативно-правових та законодавчих актах немає уніфікованого визначення поняття «сільські території». Загалом, зустрічаються різні категорії: «сільське поселення», «сільська територія», «сільська місцевість», «сільський район», «сільські населені пункти» та ін.. Однак в Україні поступово викристалізуються теоретична база та власна державна політика розвитку сільських територій. Проте більшість сучасних нормативно-правових документів функціонування і розвитку сільських територій розглядають як просторову базу для сільськогосподарського виробництва і розвитку агропромислового комплексу.

В українській мові поняття «сільська територія» стосується земельного простору, на якому розміщується сільський населений пункт, проживає сільське населення, виробляється селянами сільськогосподарська продукція. За даним визначенням можемо зазначити, що основними складовими елементами сільських територій є земельний простір, село (селище), сільське населення (селяни), інфраструктура та сільськогосподарське виробництво [17]. Однак найбільш повно економічний зміст дефініції «сільська територія» характеризують явища і процеси, які відбуваються на цьому багатofункціональному соціально-просторовому утворенні.

Не дивлячись на те, що в Україні досі немає однозначного визначення терміну «сільські території», ним вільно оперують представники науки.

У західній економічній науці застосовується багатокритеріальний підхід до визначення сільських територій, за якими вони розглядаються як:

- простір, де поселення та інфраструктура мають лише невелику частку ландшафту;
- природне середовище, де домінують пасовища, ліси, гори, пустелі;
- поселення з низькою густиною (близько 5-10 тис. осіб на 1 км²);
- місце, де більшість людей працюють у сільському господарстві;
- територія, де ціна землі є відносно низькою;
- місцевість, що характеризується високими транзакційними витратами, пов'язаними з великими відстанями від міст і незадовільною інфраструктурою [18].

Дослідження теоретичних, методичних та прикладних аспектів, пов'язаних з особливостями визначення понятійно-категоріального апарату сільських територій, що висвітлю-

Рис. 1. Теоретичні підходи до сутності дефініції «сільська територія»

ються науковцями дає можливість виокремити сім підходів до визначення сутності дефініції «сільська територія» (рис. 1)

Класичний підхід до розгляду сутності дефініції «сільська територія» закладено у ноосферній концепції В. Вернадського, концепції «соціального впливу» С. Подолинського [19, с. 37; 20, с. 101; 21, с. 128; 22, с. 88-91], соціальної географії (закономірності та фактори виникнення територіальних відмінностей у соціальних структурах та їх взаємозв'язок з матеріальним виробництвом та природним середовищем) [23, с. 131].

Важливим є історичний підхід, оскільки за останнє століття розуміння села та усього з ним постійно змінювалося. Це було пов'язано зі змінами форм державного правління. Окремих аспектам історії розвитку села присвячені праці І. Білодіда [24], В. Снітинського [25], Н. Тимочка [26] та ін.

Прихильники територіального підходу пов'язують сільські території з територією, географічним утворенням, місцевістю поза містами, яка має певні ресурси з відповідними органами управління.

Представники просторового підходу трактують сільську територію як простір, основними характеристиками якого є наявність населення та ресурсної бази для виробництва.

Прихильники структурного підходу під сільською територією розуміють певне утворення, структуру, сукупність, частину, елемент, які мають різні функціональні компоненти (ресурсний, організаційний, економічний, екологічний та соціальний).

Представники системного підходу розглядають сільські території як систему. На нашу думку, це є найближчим до істини. Системний підхід як одна з сучасних теоретико-методологічних засад дослідження сільських територій дає можливість розглядати їх складники у взаємозв'язку між собою та у взаємодії зі складниками інших систем, що дозволяє виокремити низку важливих властивостей сільської території, в числі яких: цілісність, структурність, автономність, ієрархічність тощо.

Але варто зазначити, що вчені, розглядаючи сутність «сільської території», виокремлюють різні її властивості, тобто виконувати функції, зберігаючи динамічну рівновагу, здатність розвиватися в довгостроковій перспективі, використовуючи власні адаптаційні можливості. Тому при розгляді поняття «сільська територія» досить часто використовується багатокритеріальний підхід.

Прихильники багатокритеріального підходу використовують для тлумачення сільських територій декілька підходів. Зокрема, М. Барановський [27, с. 22] виділяє такі підходи до визначення поняття «сільські території»: адміністративний, виробничий, поселенський, територіальний, комплексний. Наше дослідження наукових підходів до визначення сільських територій дозволяє узагальнити, що сільські території розглядаються у сукупності територіальних і природних складових, соціальних ознак, господарської організації, поселенських ознак тощо.

Висновки і пропозиції. На нашу думку, враховуючи вище означені тези, сільські території доцільно розглядати як соціально-територіальну підсистему суспільства, яка виконує важливі загальнонаціональні функції: виробничу, демографічну, демоєкономічну, соціальну, культурну, природоохоронну, оздоровчо-рекреаційну, агрорекреаційну, житлово-комунальну, просторово-комунікаційну та соціального контролю. В сучасному розумінні сільська територія являє собою складну і багатofункціональну систему, здатну до самоорганізації, яка

об'єднує природно-географічні та виробничо-господарські зони адміністративно-територіальних утворень у сільській місцевості.

Література:

1. Конституція України: затверджена 28.06.96 № 254/96-ВР / Верховна Рада України // Відомості ВРУ. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Про порядок вирішення питань адміністративно-територіального устрою Української РСР: указ президії Верховної ради української РСР від 12 березня 1981 року № 1654-Х. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1654-10>.
3. Про стимулювання розвитку регіонів : закон України від 8 вересня 2005 року № 2850 – IV / Верховна Рада України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2850-15>
4. Про планування території інфраструктури сільської місцевості: проект закону України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=34368&pf35401=134692>.
5. Про надання ліцензіатами інформації за формою моніторингу показників якості послуг у I півріччі та II півріччі 2009 року: розпорядження від 18.12.2008 N 153-р із (із змінами, внесеними згідно з Розпорядженнями Національної комісії регулювання електроенергетики №116-р від 25.06.2009, № 166-р від 24.09. 2009. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://consultant.parus.ua/?doc=05V6SB9410&abz=89A18>.
6. Про сільськогосподарську дорадчу діяльність: закон України від 17 червня 2004 року № 1807. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1807-15>.
7. Про державну підтримку підготовки фахівців для сільської місцевості: Указ Президента України № 262/99 від березня 1999 року. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/262/99>.
8. Про переселення сімей у сільську місцевість та організований набір працівників: Постанова Кабінету Міністрів України № 253 від 11 жовтня 1991 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/253-91-p>.
9. Про затвердження Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року: Постанова Кабінету Міністрів України № 1158 від 19 вересня 2007 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1158-2007-p>.
10. Про схвалення Концепції Державної цільової програми розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 30.12.2015р № 1437-р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1437-2015-p>.
11. Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 року № 2768-III. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2768-14/page9>.
12. Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 19 вересня 2007 р. № 1158. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1158-2007-p>.
13. Державні будівельні норми «Містобудування. Планування і забудова міських і сільських поселень», затверджені наказом Держкоммістобудування від 17 квітня 1992 р. № 44 з змінами та доповненнями / Державний комітет України у справах містобудування і архітектури. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://http://kga.gov.ua/files/doc/normy-derjavny-derjavny-dbn/Mistobuduvannja-Planuvannja-i-zabudova-miskyh-i-silksyh-poselen-DBN-360-92.pdf>.
14. Про сільське господарство: проект закону України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.uniflor.biz/law/zakon-ukrajiny-pro-silkske-hospodarstvo.html>.
15. Про схвалення Концепції Державної цільової програми сталого розвитку сільських територій на період до 2020 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 3.02.2010р № 121-р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/121-2010-p>.

16. Про стимулювання розвитку регіонів: Закон України від 8 вересня 2005 р. №2850-IV // ВВР України. – 2005. – № 51.
17. Великий тлумачний словник сучасної української мови [редактор В.Т. Бусел] – Видавництво : Перун, 2005. – 1728 с.
18. Косодій Р. П. Проблеми сільського розвитку в умовах глобалізації / Р.П. Косодій // Економіка АПК. – 2009. – № 4. – С. 132–138.
19. Курдюмов С. П. Законы эволюции и самоорганизации сложных систем [Текст] / С. П. Курдюмов М.: изд-во «Дело», 1990. – С. 34–41.
20. Сиденко В. Р. Глобалізація європейська інтеграція економічний розвиток: українська модель, Т. 2 / В. Р. Сиденко. – Ін-т економіки і прогнозування НАН України. – Київ, 2011. – 488 с.
21. Назаров В. И. Учение о макроэволюции [Текст] / В. И. Назаров. – М.: Наука, 1991. – С. 96-111.
22. Разумов В. И. Философская пропедевтика построения качественных моделей [Текст] / В. И. Разумов // Методология и методика естественных наук / Сб. науч. тр. Омск: ОмИПКРО. – Изд-во ОмГПУ, 1998. – Вып. 2. – С. 75–100.
23. Присяжный М. Ю. Социально-географические исследования сельской местности в России [Текст] / М. Ю. Присяжный // Молодой ученый. – 2011. – №4. Т.1. – С. 127-133.
24. Словник української мови / уклад. за кер. акад. І. Білодіда в 11 т. – Т. 1. –К. : Наукова думка, 1970. – 827 с.
25. Снітинський В. В. Окремі виклики трансформації суспільних відносин на селі / В. В. Снітинський // Трансформація сільського господарства та села : ювілейний зб. наук. ст. ; за ред. Ю. Е. Губені. – Л. : ЛНАУ, 2010. – С. 7–11.
26. Тимочко Н. О. Економічна історія України : навч. посібник / Н. О. Тимочко. – К. : КНЕУ, 2005. – 204 с.
27. Барановський М. Сільські території України: рівень розвитку, трансформаційні зміни, концепції реформування / М. Барановський // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія «Економіка, аграрний менеджмент, бізнес» : зб. наук. праць. – 2011. – Ч. 1, Вип. 163. – С. 19–25.

Белей С.И. Проблемные аспекты исследования содержания дефиниции «сельская территория»

Аннотация. В статье проведен анализ действующих нормативно-правовых и законодательных актов по унифицированному определению понятия «сельские территории». Исследованы научные подходы к формированию дефиниции «сельская территория».

Ключевые слова: сельские территории, сельские населенные пункты, сельское развитие.

Belei S.I. Problematic aspects of research content of the definition «rural area»

Summary. The article analyzes the current legal and legislative acts on uniform definition of «rural areas» researched scientific approaches to forming the definition «rural area».

Keywords: rural areas, rural settlements, rural development.